

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

БОРЕЙКО ГАЛИНА ДМИТРІВНА

УДК 343.41 (477)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2016

Дисертація є рукописом

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Марін Олександр Костянтинович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри кримінального права та кримінології

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Лихова Софія Яківна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри кримінального права і процесу

кандидат юридичних наук, доцент
Плисюк Наталія Миколаївна,
Хмельницький університет управління та права,
доцент кафедри кримінального права та процесу

Захист вібудеться «1» грудня 2016 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26

Автореферат розіслано «31» жовтня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Права людини є невід’ємними і необхідними способами й умовами співіснування членів суспільства між собою та державою. Ступінь зрілості і розвиненості суспільства залежить від обсягу цих прав, їх реалізації та гарантій. Права людини дають їй змогу не тільки брати участь в управлінні державою, а й дистанціюватися від неї, самовизначатися у сфері приватного життя.

Права людини – найвища цінність держави. Визнання, забезпечення та захист прав людини є обов’язком держави, а дотримання цих прав – критерієм виміру демократичних засад у країні.

Невід’ємним елементом системи прав людини є трудові права, які передбачені в ст.ст. 43–45 Конституції України, зокрема: кожен має право на працю, належні, безпечні і здорові умови праці, заробітну плату, а ті, хто працює, мають право на страйк, відпочинок.

За сучасних ринкових умов назріла потреба ґрунтовного наукового вивчення кримінально-правової охорони цих прав, оскільки трудові права впливають на використання і реалізацію політичних, економічних, культурних та інших прав, а відтак виконують важливу роль у забезпеченні діяльності та самореалізації людини. Людина отримує відчуття впевненості від необхідності у своїй праці, визначає соціальну роль і соціальне становище особи, її вплив на оточуючих. Основними тенденціями сучасного розвитку трудових прав є розширення змісту та обсягу цих прав, усвідомлення того, що саме людина є основним суб’єктом невід’ємних прав, найвищою соціальною цінністю, яка реалізує трудові права.

Із прийняттям 5 квітня 2001 року Кримінального кодексу (далі – КК) України наша держава і надалі виконує функцію гаранта основних трудових прав людини. Однак із розвитком ринку праці виникла необхідність осмислення підстав кримінально-правової заборони порушення трудових прав. Ця проблема потребує детального аналізу, власне окремих науково-теоретичних аспектів вивчення кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за порушення і трудових прав людини, і судово-слідчої практики їх застосування.

Питання кримінально-правової охорони прав людини були предметом дослідження багатьох науковців, але комплексне дослідження кримінально-правової охорони саме трудових прав наразі відсутнє.

Попри певну поширеність наукових напрацювань із кримінально-правової охорони трудових прав людини, питанню всебічного аналізу кримінально караних діянь, що посягають на трудові права, не присвячено жодного. Щоправда, певний внесок у аналіз проблеми кримінально-правової охорони трудових прав зробили О. М. Готін, М. О. Лиськов, С. Я. Лихова, В. І. Павликівський, В. В. Топчій. Низку наукових праць присвячено кримінально-правовій охороні трудових прав людини у сфері охорони праці, авторами

яких є О. О. Бахуринська, В. І. Борисов, І. П. Лановенко, О. О. Пашенко та інші. І хоча перелік таких наукових робіт чималий, проте він не містить цілісних праць, де б висвітлювалися питання саме кримінально-правової охорони трудових прав людини, відповідальність за які передбачено ст.ст. 172–175, 271–274 КК України. Необхідність такого дослідження є очевидною, оскільки це дало би змогу сформулювати підхід законодавця до меж кримінально-правової охорони трудових прав та визначити місце відповідних норм у системі Особливої частини КК України.

У багатьох роботах проаналізовано і кримінально-правові, і кримінологічні аспекти окресленої проблематики. Тому деякі питання кримінальної відповідальності за порушення трудових прав або не розглянуті зазначеними авторами взагалі, або залишалися спірними, а відтак вимагають додаткового вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до науково-дослідних тем кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0112U007492) та «Протидія злочинам, підслідним органам внутрішніх справ: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0115U006501).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – розкрити механізм кримінально-правової охорони трудових прав, надати кримінально-правову характеристику злочинів проти зазначених прав людини та розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства з цих питань.

Реалізація мети передбачає вирішення таких основних *задач*:

- проаналізувати стан наукового дослідження проблематики кримінально-правової охорони трудових прав людини;
- вивчити зміст та обсяг трудових прав людини, що поставлені під охорону кримінального закону;
- визначити систему злочинів проти трудових прав;
- здійснити всебічний кримінально-правовий аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів проти трудових прав людини;
- дослідити санкції кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за вчинення окреслених злочинів, та судову практику притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні цих злочинів;
- на підставі аналізу норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за порушення трудових прав людини, та у разі виявлення їх недоліків розробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення їх чинної редакції.

Об'єктом дослідження є система кримінально-правової охорони прав людини.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона трудових прав людини.

Методи дослідження. Задля вирішення окреслених задач і досягнення мети використано такі *методи*:

– системно-структурний – під час дослідження об’єктивних та суб’єктивних ознак елементів складів злочинів проти трудових прав людини, що дало змогу запропонувати власну систему норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти трудових прав;

– формально-юридичний – для розкриття змісту і структури кримінально-правових норм, спрямованих на охорону трудових прав людини;

– герменевтичний – для тлумачення текстів Конституції України, КК України та інших нормативно-правових актів;

– логіко-юридичний – для встановлення змісту кримінально-правових понять, що характеризують систему кримінально-правової охорони трудових прав людини;

– статистичний – для аналізу практики притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення окреслених злочинів (на основі статистичних даних правоохоронних та судових органів).

У процесі виконання дослідження використано різні способи тлумачення, зокрема систематичний, історичний тощо.

Теоретичну базу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених, що охоплюють і загальні питання кримінального права, і аспекти захисту прав людини, а також спеціальні роботи з проблем кримінально-правової охорони саме трудових прав людини.

Емпірична база дослідження – постанови судів у справах про притягнення до адміністративної відповідальності осіб, винних у вчиненні адміністративних проступків, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 41 КУпАП (всього 100 постанов), матеріали кримінальних проваджень (справ), обвинувальні та виправдальні вирокі судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій щодо осіб, винних чи виправданих у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 172, 173, 175, ст.ст. 271–274 КК України (всього проаналізовано 450 вироків), а також статистична інформація Генеральної прокуратури України щодо розпочатих та скерованих до суду для розгляду по суті кримінальних проваджень (справ) про підозру осіб у вчиненні зазначених злочинів за 2007–2015 роки (водночас опрацьовано статистичну інформацію Державної судової адміністрації України за вказаний період).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше в Україні на рівні дисертації здійснено комплексний аналіз кримінально-правової охорони трудових прав. Розглянуто норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти трудових прав людини, котрі передбачені ст.ст. 172–175 та ст.ст. 271–274 КК України.

Дослідження виконано на основі КК України та результатів сучасних наукових пошуків у правознавстві та інших галузях науки, матеріалів кримінальних проваджень (справ), рішень судів, постановлених за результатами розгляду вказаних кримінальних проваджень (справ) та рішень у справах про адміністративні правопорушення. Найвагоміші теоретичні висновки і практичні положення, що мають наукову новизну, такі:

вперше:

– доведено, що систему злочинів проти трудових прав людини становлять злочини, передбачені ст.ст. 172–175 Розділу V Особливої частини КК України та ст.ст. 271–274 Розділу X КК України;

– розроблено класифікацію кримінально-правових засобів охорони трудових прав людини залежно від виду безпосереднього об'єкта складу злочину. За запропонованою класифікацією, до злочинів, де основним безпосереднім об'єктом є трудові права, належать злочини, передбачені ст.ст. 172–175, ст.ст. 271–274, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – ст.ст. 150, 161, 280, 343, 344, 345, 345-1, 346, 347, 347-1, 348, 348-1, додатковим факультативним безпосереднім об'єктом – ст.ст. 364, 364-1, 367, 369-2 КК України тощо;

– за результатами аналізу санкцій кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів проти трудових прав, встановлено низку недоліків їх конструювання. Відтак запропоновано шляхи усунення відповідних прогалин;

– у результаті дослідження особливостей призначення покарання за злочини вказаної категорії виявлено та проаналізовано закономірності цього процесу, зокрема певна судова депеналізація, яка суттєво впливає на реалізацію кримінально-правової політики у сфері охорони трудових прав людини;

удосконалено:

– визначення поняття видового об'єкта злочинів проти трудових прав. Це, зокрема, суспільні відносини у сфері трудових прав людини, систему яких становлять право на працю, відпочинок, належні, безпечні і здорові умови праці, права на заробітну плату, на страйк;

– положення про те, що суб'єктом злочинів проти трудових прав, передбачених ст.ст. 172–175 КК України, є конкретно спеціальний суб'єкт – службова особа (керівник підприємства, установи, організації) та суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа, а злочинів, передбачених ст.ст. 271–274 КК України, – службова особа підприємства, установи, організації, на яку покладено обов'язок забезпечувати дотримання вимог законодавства у сфері охорони праці (ст.ст. 271–272), особа, яка зобов'язана дотримуватися правил безпеки на підприємствах із окремим видом виробництва

(ст.ст. 273–274), або суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа (ст.ст. 271, 272);

– позицію щодо необхідності збереження у диспозиції ст. 172 КК України такої ознаки, як особистий мотив, який засвідчує небезпечність та вагомість порушення права на працю;

дістали подальший розвиток:

– висновки про те, що під охорону кримінального закону поставлені не всі трудові права людини, а лише передбачені Конституцією України. Трудові права людини, регламентовані іншими нормативно-правовими актами, не є об'єктом кримінально-правової охорони;

– міркування, що порушення не всіх нормативно-правових актів про охорону праці мають однакове значення для встановлення протиправності діяння, передбаченого ст. 271 КК України;

– положення про те, що злочини, передбачені ст.ст. 170, 171 КК України, не варто вважати злочинами проти трудових прав людини;

– твердження, що злочини проти трудових прав людини, передбачені ст.ст. 172–175 КК України, сформульовані як злочини із формальним складом та характеризуються лише умисною формою вини, а злочини, передбачені ст.ст. 271–274 КК України, – як злочини із матеріальним складом, з необережною формою вини.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій діяльності – як теоретичне підґрунтя для наукових розробок проблем кримінальної відповідальності за порушення трудових прав людини;

– у правотворчій діяльності – під час внесення змін до норм, які встановлюють відповідальність за порушення трудових прав та можуть бути використані для вдосконалення кримінального законодавства;

– у правозастосовній діяльності – в ході досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із порушеннями трудових прав людини, та для здійснення правоохоронними та судовими органами кримінально-правової кваліфікації діянь у цій сфері;

– у навчальному процесі – як навчальний матеріал для викладання та вивчення дисципліни «Кримінальне право України. Особлива частина», у науково-дослідницькій роботі студентів, для підготовки науково-практичних посібників та методичних рекомендацій, з метою підвищення рівня юридичної підготовки працівників правоохоронних органів.

Особистий внесок здобувача. Усі результати, наведені у дисертації, отримані здобувачем самостійно. У науковій публікації у співавторстві із О. К. Марінім, особистий внесок здобувача становить 50%. Наукові ідеї, що належать співавтору опублікованої роботи, у дисертації не використано.

Апробація результатів дисертації. Положення дисертації загалом та окремих її розділів оприлюднено на шести міжнародних науково-практичних конференціях: «Компаративістські читання» (м. Київ – м. Львів, 29–30 квітня 2011 р.); «Проблеми становлення і розвитку правової системи України» (м. Харків, 25–26 листопада 2011 р.); «Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту» (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.); «Право, суспільство та держава: форми взаємодії» (м. Київ, 26–27 квітня 2012 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 2 листопада 2012 р.); «Legalność zatrudnienia cudzoziemców» (Kielce, Республіка Польща, 15 жовтня 2015).

Публікації. Результати дисертаційної роботи викладено у 12 публікаціях, із яких: 5 – статті у фахових виданнях України, 1 – стаття у зарубіжному періодичному виданні (Республіка Польща), 6 – тези за матеріалами міжнародних науково-практичних заходів.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, із яких основний текст – 178 сторінок, список використаних джерел – 32 сторінки (314 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими планами, програмами, мету й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, доведено наукову новизну одержаних результатів, здійснено їх апробацію; наведено публікації автора, структуру й обсяг роботи.

Розділ I «Теоретико-методологічні засади дослідження кримінально-правової охорони трудових прав людини» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан розробки проблем кримінально-правової охорони трудових прав людини»* проаналізовано наукові джерела, в котрих розглянуто питання, яким присвячена дисертація. Констатовано, що, зважаючи на реалії сьогодення, деякі теоретичні та практичні аспекти щодо визначення системи кримінально-правової охорони трудових прав людини – як одного із способів захисту цієї категорії прав – загалом потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Зокрема, нагального вирішення потребують питання: визначення системи злочинів проти трудових прав людини; об'єктивних та суб'єктивних ознак складів цих злочинів; оптимальних способів диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти трудових прав людини; вивчення судової практики притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення досліджуваних злочинів, відтак необхідно запропонувати способи удосконалення санкцій норм, які передбачають відповідальність за їх учинення.

Підрозділ 1.2 «Зміст і обсяг поняття «трудові права людини» та його значення для кримінального права України» присвячено проблемі визначення поняття «трудові права людини» та з'ясування його кримінально-правового значення. У роботі відстоюється загальний висновок про те, що залишаються не вирішені та в повному обсязі не досліджені деякі групи прав людини, що регулюють різні сфери її життя, в тому числі і трудові права. Надто це стосується комплексної охорони певних видів прав, аналізу засобів такої охорони, визначення місця кримінального права у системі таких засобів.

Обґрунтовано, що обсяг і зміст трудових прав людини повинні визначати систему кримінально-правової охорони цих цінностей, і саме тому це центральне поняття роботи має стати головним у визначенні теоретико-методологічних засад кримінально-правової охорони трудових прав людини. Висловлено та доведено припущення, що наведені норми Особливої частини КК України доволі повно відображають конституційні положення необхідності забезпечення охорони трудових прав людини, однак потребують вдосконалення.

У підрозділі 1.3 «Місце засобів кримінально-правової охорони трудових прав людини серед інших засобів охорони трудових прав» акцентовано, що трудові права людини задля забезпечення здатності їх безперешкодної реалізації повинні бути гарантовані всіма організаційними можливостями держави. З усвідомленням цього з'ясовано місце засобів кримінально-правової охорони трудових прав людини серед інших правових засобів охорони трудових прав. З авторського погляду, залежно від галузевої приналежності, правові засоби можуть поділятися на конституційні, цивільні, матеріальні, адміністративні та кримінальні. Зокрема кримінально-правову охорону трудових прав необхідно розглядати як частину системи юридичних гарантій трудових прав людини загалом.

У роботі обґрунтовано, що трудові права є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони і тому саме як такі включаються в механізм кримінально-правового регулювання, що забезпечує ефективність правового впливу на суспільні відносини. А одним із елементів механізму кримінально-правового регулювання є кримінально-правові норми, які встановлюють заборони порушення трудових прав.

Злочини, передбачені ст.ст. 172, 173, 175 КК України, є специфічними формами зловживання службовою особою службовим становищем, а ст. 271–274 КК України – службової недбалості, позаяк дещо повніше відображають характер та сутність відповідних суспільно небезпечних діянь, а тому прерогативу при кваліфікації треба надавати саме їм. Як наслідок, згідно з правилами конкуренції загальної (ст.ст. 364, 367 КК України та інші) і спеціальної (ст.ст. 172, 173, 175, 271–274 КК України) норм, кваліфікація діяння здійснюється за спеціальною нормою.

Розділ II «Характеристика кримінально-правових засобів охорони трудових прав людини» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Місце злочинів проти трудових прав людини в системі Особливої частини КК України (питання об'єкта)» досліджено розвиток нормативно-правового регулювання кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на трудові права у ХХ столітті.

Стверджується, що видовим об'єктом злочинів проти трудових прав є суспільні відносини у сфері трудових прав людини, систему яких складають права на працю, відпочинок, на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, на страйк.

З огляду на те, що для визначення системи досліджуваних злочинів потрібно встановити безпосередній об'єкт кожного із цих складів, який так чи інакше можна було б віднести до злочинів проти трудових прав людини, у дисертації проведено детальний аналіз безпосередніх об'єктів злочинів, які посягають на трудові права людини.

Зроблено висновок, що під системою злочинів проти трудових прав людини слід розуміти логічно визначений порядок розміщення кримінально караних діянь, які посягають на охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини у трудовій сфері людини. Визначено також систему відповідних злочинів.

У підрозділі 2.2 «Особливості об'єктивної сторони злочинів проти трудових прав людини» детально опрацьовано ознаки об'єктивної сторони відповідних злочинів. Констатовано, що злочини проти трудових прав людини трактовано КК України як злочини з формальним та матеріальним складом. Так, злочини проти трудових прав людини, передбачені ст.ст. 172–175, є злочинами з формальним складом і вважаються закінченими з моменту вчинення діяння, а злочини, передбачені ст.ст. 271–274 КК України, – із матеріальним складом та є закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді шкоди здоров'ю, створення загрози загибелі людей, загибелі людей або інших тяжких наслідків. Наголошено на потребі удосконалення окремих об'єктивних ознак злочинів проти трудових прав людини. Так, наприклад, вивчивши 100 вироків за ст. 172 КК України за 2007–2015 роки, визначено, які саме конкретні порушення трудового законодавства судова практика визнає грубими. А угодою про працю, відповідно до ст. 173 КК України, визнається трудовий договір, який укладений між роботодавцем та працівником з метою врегулювання трудових відносин і є обов'язковим для сторін цієї угоди тощо.

Підрозділ 2.3 «Характеристика суб'єкта та суб'єктивних ознак злочинів проти трудових прав людини» присвячено детальному аналізу суб'єкта та суб'єктивної сторони відповідних злочинів. Завдяки вивченню окремої групи злочинів – злочинів проти трудових прав – встановлено, що

суб'єкт усіх цих злочинів є спеціальним, окрім злочину, передбаченого ст. 174 КК України, суб'єкт якого є загальний, що зумовлено специфікою посягання і характером суспільно небезпечного діяння. Констатовано, що при визначенні суб'єктів, відповідно, злочинів, не дотримано загальних правил законодавчої техніки, оскільки існують різні термінологічні позначення суб'єкта злочинів проти трудових прав. У нормах по-різному відображено вказівку на суб'єкта цих злочинів, зокрема, у деяких випадках прямо вказано на такі ознаки, а в інших – встановлення ознак суб'єкта потребує дослідження диспозицій норм. Відтак запропоновано варіанти виходу із наведеної ситуації. Так, приміром, логіка дослідження злочинів проти трудових прав людини підказує вирішення проблеми кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 174 КК України. Із 2007 року в Україні немає вироків за цією категорією справ. Цей факт свідчить про дві ймовірні причини: або відповідна поведінка не зустрічається в принципі, або ж є якісь вади криміналізації відповідної поведінки. Сам характер трудових відносин та природа трудових прав людини доводить, що їх порушення можливе лише з боку представника роботодавця. Саме тому вважаємо за необхідне змінити вид суб'єкта вказаного злочину зі загального на спеціальний – службову особу.

У підрозділі проаналізовано також ознаки суб'єктивної сторони відповідних злочинів.

У підрозділі 2.4 «Диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав людини» констатовано, що диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав людини здійснюється за допомогою кваліфікуючих ознак та шляхом виокремлення спеціальних норм.

Аналіз питань диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав засвідчив: а) надмірну диференціацію кримінальної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці; б) встановлення великої різниці між нижньою (мінімальною) та верхньою (максимальною) межею покарання та значної кількості альтернативних санкцій статей.

Розділ III «Караність злочинів проти трудових прав людини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Санкції в системі кримінально-правових засобів охорони трудових прав людини» визначено, що одним із специфічних способів протидії злочинам проти трудових прав людини, як і будь-яким іншим злочинам, є встановлення для винного реально ймовірних негативних наслідків, у яких виражається тяжкість протиправного діяння. Зроблено висновок, що побудова санкцій цих кримінально-правових норм і практика їхнього застосування залишаються недослідженими та непроаналізованими.

Констатовано, що чинний КК України використовує відносно визначені, альтернативні та кумулятивні санкції кримінально-правових норм, які

встановлюють відповідальність за вчинення злочинів проти трудових прав людини і вирізняються залежно від ступеня визначеності змісту санкції, кількості видів основного покарання та складу санкції. З урахуванням того, що санкції можуть належати одночасно до декількох видів, 94% із них є альтернативними, 6% – відносно визначеними та 65% – кумулятивними.

Аналіз санкцій статей, які спрямовані на охорону трудових прав людини, свідчить про наявність певних недоліків: 1) санкції окремих спеціальних норм передбачають менш суворе покарання, ніж санкції загальних норм; 2) встановлення в санкціях великої різниці між нижньою та верхньою межами покарання у виді позбавлення волі на певний строк; 3) не виправданим є встановлення в санкціях лише одного виду покарання, яке може бути призначено за його вчинення; 4) не завжди є узгодженими санкції в основному та кваліфікованому складах злочинів; 5) не дотримано правило про допустиме співвідношення основних і додаткових покарань. Отож, запропоновано шляхи виправлення таких недоліків.

Підрозділ 3.2 «Практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів проти трудових прав людини» містить твердження, що завдяки вивченню судової практики виявлено певні прогалини у кримінально-правовому регулюванні охорони трудових прав та відзначено необхідність вдосконалення чинних норм, які встановлюють відповідальність за вчинення злочинів цієї категорії. Без такого кримінально-правового інституту, як покарання, держава не змогла б забезпечувати адекватну життєдіяльність суспільства, сутність якого полягає в тому, що держава, виражаючи його інтереси, регламентує, які суспільно небезпечні діяння є кримінально караними, і встановлює вид і розмір покарання за ці діяння.

Вивчення судової практики дало змогу відстежити тенденції застосування встановлених законодавцем покарань за досліджувані злочини та сприяло виробленню пропозицій щодо їх удосконалення.

Констатовано, що суди застосовують інститут звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, а також більш м'яке покарання, ніж передбачено законом за вчинення злочинів цієї категорії. Таким чином, відбувається певна судова депеналізація, яка суттєво впливає на реалізацію кримінально-правової політики у сфері охорони трудових прав людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження проблем кримінально-правової охорони трудових прав людини, результатом якого стало теоретичне узагальнення та нове вирішення завдань щодо визначення системи складів злочинів проти трудових прав людини та удосконалення норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за їх учинення.

1. Проаналізувавши сучасний стан наукової розробленості питань кримінально-правової охорони трудових прав людини, з'ясовано, що наявність значної кількості ґрунтовних праць, у яких різною мірою досліджено злочини проти трудових прав людини, у жодному разі не означає остаточного вирішення всіх, без винятку, проблемних аспектів із дослідження цих злочинів. Сьогодні потребують подальших ґрунтовних досліджень питання кримінально-правової охорони трудових прав, що стосуються:

- визначення системи злочинів проти трудових прав, зокрема тих, які передбачені ст.ст. 172–175, 271–274 КК України;

- об'єктивних та суб'єктивних ознак окремих складів цих злочинів;

- диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти трудових прав людини;

- вдосконалення санкцій норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за їх учинення;

- удосконалення видів та розмірів покарань, встановлених за вчинення злочинів проти трудових прав.

2. У Конституції України закріплено основні трудові права людини, визначені і Загальною декларацією прав людини 1948 року (право на працю, право на безпечні умови праці, право на відпустку), і Міжнародним Пактом про економічні, соціальні та культурні права 1966 року (право на страйк). До проекту Трудового кодексу України включено положення, спрямовані на адаптацію трудового законодавства України до Європейської соціальної хартії та інших міжнародно-правових актів, зокрема щодо недопущення дискримінації у сфері праці. При встановленні кримінально-правової охорони трудових прав людини законодавець передбачив, що такій охороні підлягають лише ті трудові права, які передбачені ст.ст. 43–45 Конституції України та конкретизовані у ст. 2 КЗпПУ, зокрема право на працю, право на відпочинок, право на належні, безпечні та здорові умови праці, право на заробітну плату, право на страйк.

3. Залежно від виду безпосереднього об'єкта злочину, кримінально-правові засоби охорони трудових прав можна поділити на кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за злочини, у яких трудові права є: 1) основним безпосереднім об'єктом (ст.ст. 172–175, 271–274); 2) додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом (ст.ст. 150, 161, 280, 343, 344, 345, 345¹, 346, 347, 347¹, 348, 348¹); 3) додатковим факультативним безпосереднім об'єктом (ст.ст. 364, 364¹, 367, 369² тощо). Кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за порушення трудових прав людини, застосовуються у випадку порушення найважливіших трудових прав, які передбачені Конституцією України, та є найбільш суворими засобами охорони трудових прав людини серед інших організаційно-правових засобів їх охорони.

4. Встановлено, що злочини проти трудових прав – це передбачені кримінальним законодавством суспільно небезпечні умисні або необережні діяння, які у діючій редакції КК України вчиняються як загальним, так і спеціальним суб'єктом злочину та посягають на суспільні відносини у сфері трудових прав людини, які передбачені Конституцією України. Родовим об'єктом злочинів проти трудових прав є суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав людини. Видовим об'єктом вказаних злочинів є суспільні відносини у сфері трудових прав людини, систему яких становлять право на працю, на відпочинок, на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, на страйк. Суспільні відносини у сфері трудових прав, які стосуються працевлаштування, умов праці, професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації, вирішення колективних та індивідуальних трудових спорів та інші, до видового об'єкта досліджуваних злочинів не належать.

5. Під системою злочинів проти трудових прав людини необхідно розуміти логічно визначений порядок розміщення злочинів, що посягають на охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини у сфері трудових прав людини, яку становлять злочини, передбачені ст.ст. 172–175 Розділу V Особливої частини КК України та ст.ст. 271–274 Розділу X КК України. Водночас є підстави для перенесення складів злочинів, передбачених ст.ст. 271–274 КК України до Розділу V Особливої частини, оскільки безпосередні об'єкти цих злочинів знаходяться у площині трудових прав людини у частині забезпечення безпечних умов праці.

6. З метою формування завершеної системи кримінально-правової охорони прав журналістів (нарівні з працівниками правоохоронних органів, представниками влади та інших) варто перенести норму, передбачену ст. 171 КК України, з розділу про злочини проти прав людини до Розділу XV Особливої частини, що спрямований на захист прав журналістів. Така дія законодавця адекватно відобразить безпосередній об'єкт посягання злочину, передбаченого ст. 171, у межах родового об'єкта яких знаходиться під охороною норм розділу XV Особливої частини КК України.

7. Питання про «грубість» порушень законодавства про працю повинно вирішуватися в кожному окремому випадку. Відтак необхідно враховувати обставини порушення законодавств про працю, кількість потерпілих, особу потерпілого, щодо якого вчинено порушення, розмір заподіяної працівникові матеріальної шкоди, тривалість та систематичність порушення, настання негативних наслідків через учинення таких порушень, матеріальне становище працівника.

8. Вважаємо за необхідне уникати текстуальних посилань на конкретні нормативні акти при формулюванні диспозицій статей Особливої частини КК України, відтак пропонуємо таку редакцію ч. 1 ст. 172 КК України: «Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з

повідомленням ним про порушення вимог антикорупційного законодавства іншою особою, а також інше грубе порушення такою особою законодавства про працю – карається...».

9. З метою неоднозначного тлумачення наслідків у вигляді «створення загрози» пропонуємо виключити це словосполучення з диспозиції ч. 1 ст.ст. 272, 273 КК України, оскільки будь-яке порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою чи порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах так чи інакше створює загрозу настання тяжких наслідків.

10. Ураховуючи те, що способи вчинення злочину, передбаченого ст. 174 КК України, аж ніяк не впливають на обсяг криміналізації, а примушувати до участі у страйку або перешкоджати участі у страйку шляхом законних дій не видається можливим, пропонуємо диспозицію ст. 174 КК України викласти у такій редакції:

«Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку, вчинене службовою особою, – карається...».

11. Суб'єктом злочинів проти трудових прав людини у чинній редакції КК України може бути і загальний, і спеціальний, що зумовлено об'єктом посягання і характером суспільно небезпечного діяння.

12. З метою однакового розуміння суб'єктів злочинів, передбачених ст.ст. 172 та 173 КК України, доцільно виключити з диспозиції ст. 173 КК України вказівку на суб'єкта злочину, відтак таким вважати керівника підприємства, установи, організації та суб'єкта підприємницької діяльності–фізичну особу.

13. Для однакового розуміння термінів, які використовуються у чинному законодавстві, необхідно вважати суб'єктом злочину, передбаченого ст. 175 КК України, крім керівника підприємства, установи, організації, також суб'єкта підприємницької діяльності–фізичну особу, а не громадянина–суб'єкта підприємницької діяльності.

14. Злочини проти трудових прав людини, передбачені ст.ст. 172–175 КК України, сформульовані як злочини із формальним складом та характеризуються лише умисною формою вини, а злочини, передбачені ст.ст. 271–274 КК України, – як злочини із матеріальним складом, з необережною формою вини.

15. Способами диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав є:

- кваліфікуючі ознаки;
- виокремлення зі загальної норми спеціальної.

До кваліфікуючих ознак, за допомогою яких здійснюється диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав, належать:

1) потерпілий (категорія працівників): а) неповнолітній; б) вагітна жінка; в) самотній батько або матір, особа, яка їх замінює, які мають дитину віком до

14 років; г) саодиокий батъко або матір, особа, яка їх замінює, які мають дитину-інваліда (ч. 2 ст. 172 КК України); г) громадянин, із яким укладено угоду щодо його роботи за межами України (ч. 2 ст. 173 КК України);

2) спосіб учинення – вчинення злочину внаслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати (ч. 2 ст. 175 КК України);

3) вид робіт або вид порушених правил безпеки (ст. 272 КК України);

4) наслідки: а) загибель людей, б) інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст.ст. 271–274 КК України).

16. Загальною нормою, що передбачає кримінальну відповідальність за порушення трудових прав людини, є норма, передбачена ст. 172 КК України «Грубе порушення законодавства про працю»; злочини, передбачені ст.ст. 173–175, 271–274 КК України, є спеціальними.

17. Аналіз питань диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав людини засвідчує: а) надмірну диференціацію кримінальної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці; б) встановлення значної різниці між нижньою (мінімальною) та верхньою (максимальною) межею покарання та чималої кількості альтернативних санкцій статей.

18. Санкції статей, які спрямовані на охорону трудових прав людини, мають певні недоліки, зокрема: 1) санкції окремих спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів цієї категорії (ст.ст. 175, 271 КК України), передбачають менш суворе покарання, ніж санкції загальних норм (ст. 364 КК України відповідно); 2) встановлення у санкціях ч. 2 ст.ст. 273, 274 КК України значної різниці між нижньою та верхньою межами покарання у виді позбавлення волі на певний строк; 3) невиправдане встановлення у санкції ч. 2 ст. 274 КК України лише одного виду покарання, яке може бути призначене за його вчинення; 4) не завжди узгодження санкцій в основному та кваліфікованому складах злочинів, зокрема в чч. 1, 2 ст. 271 КК України, де розмір покарання у виді виправних робіт є однаковим; 5) недотримання правила про допустиме співвідношення основних та додаткових покарань у ст. 175 та ч. 1 ст. 272 КК України, згідно з яким основне покарання завжди має бути більш суворим, аніж приєднане до нього додаткове.

19. З метою забезпечення ефективності призначення покарання та уникнення зловживань у разі його призначення доцільно збільшити нижню межу позбавлення волі у ч. 2 ст.ст. 273, 274 КК України до 5 та 6 років відповідно. Крім того, вважаємо за доцільне доповнити абз. 2 ч. 1 ст. 271 КК України покаранням у виді позбавлення волі строком до 5 років; абз. 2 ч. 2 ст. 274 КК України – покаранням у виді обмеження волі строком до 5 років. З урахуванням при побудові санкцій норм правила, що основне покарання завжди повинне бути більш суворим, ніж приєднане до нього додаткове, необхідно передбачити покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю за вчинення злочинів, передбачених ст. 175 та ч. 1 ст. 272 КК України, як основне.

20. За вчинення злочину, відповідно до ч. 1 ст. 172 КК України, передбачити покарання у виді громадських робіт строком від 60 до 120 годин; ч. 2 ст. 172 КК України – від 120 до 240 годин.

21. Виключити із абз. 2 ч. 1 ст. 175 КК України такий вид покарання, як позбавлення волі, відтак збільшити розмір покарання у вигляді штрафу у ч. 1 – від 1000 до 1500 НМДГ, у ч. 2 – від 1500 до 2000 НМДГ.

22. При призначенні покарання за злочини, які передбачені нормами, що встановлюють відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, судам необхідно враховувати кількість потерпілих, характер та ступінь настання наслідків та інші обставини вчинення злочину.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Луцик Г. Д. Злочини проти трудових прав людини: проблемні питання об'єкта за чинним КК України / Г. Д. Луцик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів: ЛьВДУВС, 2009. – Вип. 4. – С. 224–235.

2. Луцик Г. Д. Санкції в системі кримінально-правових засобів охорони трудових прав людини / Г. Д. Луцик // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів: ЛьВДУВС, 2011. – Вип. 1 (2). – С. 181–191.

3. Луцик Г. Д. Особистий мотив як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 172 КК України / Г. Д. Луцик // Вісник прокуратури. – 2012. – № 2 (28). – С. 61–66.

4. Луцик Г. Д. Судова практика призначення покарання за безпідставну не виплату заробітної плати / Г. Д. Луцик // Вісник прокуратури. – 2012. – №10. – С. 58–63.

5. Луцик Г. Д. Кримінально-правові засоби охорони трудових прав людини за КК України / Г. Д. Луцик // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Вип. 33. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – С. 252–262.

6. Lutsyk G. The practice of criminal prosecution of persons, guilty of committing crimes against labour human rights / G. Lutsyk // Scientific issue of knowledge, education, law and management. – Łódź, Poland. – 2014. – № 3 (7). – P. 146–153.

7. Луцик Г. Д. Трудові права людини як об'єкт правової охорони / Г. Д. Луцик // Проблеми порівняльного правознавства: збірник тез наукових доповідей III Міжнародної наукової конференції «Компаративістські читання» /

за ред. Ю. С. Шемчушенка, О. К. Маріна, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. – К.; Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 241–244.

8. Луцик Г. Д. Значення особистого мотиву при кваліфікації злочинів проти трудових прав людини / Г. Д. Луцик // Проблеми становлення і розвитку правової системи України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 25–26 листопада 2011 року. – у 2-х томах. – Т. 2. – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – С. 58–59.

9. Луцик Г. Д. Місце засобів кримінально-правової охорони трудових прав людини серед інших засобів їх охорони / Г. Д. Луцик // Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. – Ч. 1. – С. 75–77.

10. Луцик Г. Д. Практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних за не виплату заробітної плати / Г. Д. Луцик // Право, суспільство та держава: форми взаємодії: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ: у 3-х томах. – Т. 3. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2012. – С. 47–49.

11. Луцик Г. Д. Диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти трудових прав за допомогою виділення спеціальних норм та кваліфікуючих ознак / Г. Д. Луцик // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). – Одеса: Фенікс 2012. – С. 117–120.

12. Луцик Г. Система кримінально-правової охорони трудових прав в Україні / О. Марін, Г. Луцик // *Legalność zatrudnienia cudzoziemców, pod red. nauk. Krzysztofa Wątoraka*. – Kielce. – 2015. – S. 299–322.

АНОТАЦІЯ

Борейко Г. Д. Кримінально-правова охорона трудових прав людини. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2016.

Дисертація є комплексним кримінально-правовим дослідженням охорони трудових прав людини. У роботі розглянуто норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти трудових прав людини, за ст.ст. 172–175 та ст.ст. 271–274 КК України.

Розвідку виконано на основі КК України і сучасних наукових досліджень у правознавстві та інших галузях науки, матеріалів кримінальних проваджень (справ), рішень судів, постановлених за результатами розгляду зазначених кримінальних проваджень (справ) та рішень у справах про адміністративні правопорушення.

Проаналізовано санкції чинних норм, які встановлюють відповідальність за вчинення злочинів проти трудових прав людини, та практику притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів цієї категорії.

На підставі отриманих результатів розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування.

Ключові слова: трудові права людини; злочини проти трудових прав людини; законодавство про працю; незаконне звільнення; грубе порушення законодавства про працю; особистий мотив; невивплата заробітної плати; судова практика.

АННОТАЦІЯ

Борейко Г. Д. Уголовно-правовая охрана трудовых прав человека. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2016.

В диссертации проанализированные нормы, которые устанавливают уголовную ответственность за совершение преступлений против трудовых прав человека, предусмотренные ст.ст. 172–175 и ст.ст. 271–274 УК Украины. Данное исследование осуществлено на базе УК Украины и результатов современных научных исследований в правоведении и других областях науки, материалов уголовных производств (дел), решений судов, постановленных по результатам рассмотрения указанных уголовных производств (дел) и решений по делам об административных правонарушениях.

Анализ научных источников, в которых рассматриваются вопросы, которым посвящена диссертация, засвидетельствовал, что с учетом реалий нынешнего времени некоторые теоретические и практические вопросы относительно определения системы уголовно-правовой охраны трудовых прав человека в качестве одного из способов защиты этой категории прав в целом нуждаются в дальнейших основательных исследованиях.

В работе обосновывается, что трудовые права являются самостоятельным объектом уголовно-правовой охраны и поэтому именно в таком качестве включаются в механизм уголовно-правового регулирования, что обеспечивает эффективность правового влияния на общественные отношения. А одним из

элементов механизма уголовно-правового регулирования выступают уголовно-правовые нормы, которые устанавливают запреты нарушения трудовых прав.

В диссертации сделан вывод, что под системой преступлений против трудовых прав человека необходимо понимать логично установленный порядок размещения уголовно-наказуемых деяний, которые посягают на охраняемые уголовным законодательством общественные отношения в трудовой сфере человека. Определена система соответствующих преступлений.

В зависимости от вида непосредственного объекта преступления, уголовно-правовые средства охраны трудовых прав можно подразделить на уголовно-правовые нормы, предусматривающие ответственность за преступления, в которых трудовые права являются: 1) основным непосредственным объектом (ст.ст. 172–175, 271–274); 2) дополнительным обязательным непосредственным объектом (ст.ст. 150, 161, 280, 343, 344, 345, 345¹, 346, 347, 347¹, 348, 348¹); 3) дополнительным факультативным непосредственным объектом (ст.ст. 364, 364¹, 367, 369² и т.д.). Уголовно-правовые нормы, устанавливающие ответственность за нарушение трудовых прав человека, применяются в случае нарушения самых важных трудовых прав, предусмотренных Конституцией Украины, и являются наиболее суровыми средствами охраны трудовых прав среди иных организационно-правовых средств их охраны.

Юридический анализ объективных и субъективных признаков составов преступлений, предусматривающих ответственность за нарушение законодательства о труде, проводится комплексно, что представляет возможность критического анализа данных норм.

Дифференциация уголовной ответственности за преступления против трудовых прав совершается посредством квалифицирующих признаков и путем выделения специальных норм. Анализ вопросов дифференциации уголовной ответственности за преступления против трудовых прав привел к таким выводам: а) чрезмерная дифференциация уголовной ответственности за нарушение законодательства об охране труда; б) установление больших отличий между нижней (минимальной) и верхней (максимальной) границей наказания и значительным количеством альтернативных санкций статей.

Исследуются санкции действующих норм, которые устанавливают ответственность за совершение преступлений против трудовых прав человека, и практика привлечения к уголовной ответственности лиц, виновных в совершении преступлений данной категории.

На основе полученных в ходе исследования результатов разработаны предложения по усовершенствованию уголовного законодательства Украины и практики его применения.

Ключевые слова: трудовые права человека; преступления против трудовых прав человека; законодательство о труде; незаконное увольнение; грубое нарушение законодательства о труде; личный мотив; невыплата заработной платы; судебная практика.

ANNOTATION

Boreiko G. D. Criminal law protection of labour rights. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2016.

Dissertation is devoted to the comprehensive study of criminal protection of labor rights.

Analyzed legal norms that establish criminal responsibility for crimes against labour rights, which under Art. Art. 172–175 and Art. Art. 271–274 of the Criminal Code of Ukraine. This research was conducted according to the norms of the Criminal Code of Ukraine and the results of current research on law and other fields of science, materials of criminal proceedings (cases), court decisions and decisions on administrative offenses.

The author analyzed sanctions of legal norms that establish responsibility for crimes against labour rights and the practice of criminal prosecution of perpetrators of crimes of this category.

By this chart the researcher proposed to improve the criminal law of Ukraine and practice of its application.

Key words: labour rights, crimes against labour rights, labour law, illegal liberation, gross violation of labour legislation, personal reason, non-payment of salary, judicial practice.

Підписано до друку 28.10.2016 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № __-16.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.